

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՎԱՍԿՈՒՐԱԿԱՆ

ԹԻՒՆՑԵՆ, ՀԵՐՈՆԻՄԻՍ ԹԵՒՕՐ
ՇԵՐՈՒՆԻ ՄԵՆԴՍԵՐՆԵ Մ ԼԵՂԵՅ

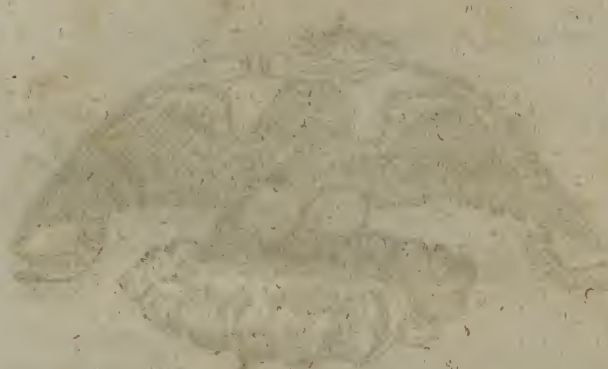
ԽՐԱԳԻՐ ՀԱՅՐԵՆԵՒՕՍ
ՄԿՐՏԻՉ ՀԱՐԴԱՊԵՏ ԽՐԵՄԵԱՆ

1862 — 1863

ՇԻՂԵՆ ՀԻՆԳԼԵՐՈՒ

ԹԻՒ 6

ԻՏՊԱՐԱՆԻ ՎԱՍԿՈՒՐԱԿԱՆ ԱՐԺԻՈՅՆ
Ի ՎԱՐՈՎ

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY

GEORGE B. BROWN, F.R.S.
AND
JOHN B. BROWN, F.R.S.

OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY

1851 - 1852

THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY

OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY

OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY

ԵՐԾՈՒՒ

ՎԵՍՊՈՒՐԵԿԵՆ

ԵՐԶԵՆ Ե

1862—1863

ԹԻՒ 6

ԿԵՏՔ ՀՈՐԻՅՆ ԸՈՒՄԵՐՆԵՆ

ՄԵՐԴԻՒ Կ տղայի մը պէս միշտ գործելու պէտք մը
 պալով որ եւ իցէ գործի վերսցկիտաին ու կգործեն, բայց
 լայտնի է որ աւելի անոնք իմաստութեամբ եւ խոհա-
 անութեամբ կգործեն, որոնք որ իւրեանց գործն եւ նը-
 աստակն վարպետ ոսկերչի մը նման ճշմարտութեան բա-
 րոյականութեան եւ աստուածապաշտութեան փորձաքա-
 լին քսելով փորձելով, նորա մուտ կամ ճշմարիտ ոսկի վի-

ներն հանդարտութեամբ զգօնութեամբ եւ երկիր-զածու-
թեամբ կճանչնան եւ ըստ այնմ արժանաւոր կերպով կը-
վարուին եւ օրինաւոր տնօրէնութիւններ կընեն :

Մարդս իւր հանդարտութիւնը կորսնցնելու ժամա-
նակներն , երբեմն հոգին՝ պատերազմին մէջ յազթուելու
վերայ եղող զօրապետի մը իր զօրքերն ետ քաշելու ու
դարձեալ կարգի դնելուն պէս , հանդարտութեամբ նորա
բռնած գործին ինչ դիտաւորութեամբ սկզբնաւորու-
թիւն ընելուն վրայօք անդրադարձութիւն մը ընելով
հարցուփորձեր կընէ մարմնոյն . խելքն ալ դժբաղդու-
թեամբ թէ որ թռուցեալ տեսակէն լինի , զհոգին
իբրեւ տարապարտ նրբաքննին երկայնաբան հետաքըլ-
քիր մեկու մը տեղ դնելու եղանակաւ , իր մտքին փշա-
ծին հետեւող ապստամբ ծառայից նման , արտորանօք
գործ եւ զբաղմունք ունեցողի մը պէս խռովեալ կեր-
պով կպատասխանէ ըսելով թէ , ի՞նչ կհարցնես , չե՞ս գիտել
որ միշտ ազգին սիրուն համար կգործեմ կխօսիմ եւ օրի-
նաւորութենէ դուրս կարծածներուս վերայ կդայրանամ
կսրտմտիմ ու կցաւիմ , նաեւս իմ եղբարցս ընտանեացս
և որդւոցս սիրոյն եւ օգտին համար է որ գիշեր ցորեկ մտա-
տանջութեան մէջ կնեղուիմ կչարչարուիմ կաշխատիմ ,
եւ վերջապէս այս ամէն ձեռնարկութեանցս նպատակն
աստուծոյ ծառայութեան մէջ հաւատարիմ եւ խրեան
հաճելի լինելու համար է , որոց համար վարձատրուելու
յոյսերով կսպասեմ : Ահաւասիկ այս ամէնն եւ սոցա նը-
ման ուրիշ շատ բարոյական նպատակներ ունեցող գործ-
քեր յառաջ բերելով , պարծանօք կխօսի եւ ալ անկէջ
ետեւ նորա ջնաջխարհիկ խրատից եւ բաղմամբիւ հայր
պատասխանեաց եւ քննութեանց կարօտ եղող բացաւ-

րութիւնքն լսելու ականջ չդնելը ու կախած գողի նըման գլուխը ծռելով կառնէ կքալէ : Բայց հանճարեղ իմաստուն եւ զգաստ անձը, իւր ամէն մէկ գործքերն ի գործ դնելէն առաջ, քանի քանի անգամ իւր հոգւոյն խորհուրդ կհալցնէ ու անկէց հլաման առնելու ժամանակը միայն որ եւ իցէ գործի մը ձեռնամուխ կլինի, որ չլինի թէ ետքէն իւր ըրածէն զղջայ . որ ընդհակառակն անհնազանդքն Նարեկացւոյն ըսածին պէս բազումն փորձին եւ միշտ ուսանին եւ երբէք ի գիտութիւն ճշմարտութեան ոչ հասանին :

Վերջապէս հոգին մարմնոյն երբեմն կգոչէ կաղաղակէ լսելով թէ եղբայր ո՞ւր բարով այդպէս, այդ քո բռնած ճամբադ սխալ է, բարեգործութեան արքունական ուղիդ պողոտային սահմանէն բոլորովին դուրս ելելու ես, գուն քու նպատակէդ շեղելէդ զատ բուն դիտաւորութիւնդ եւ սկզբունքդ ալ բոլորովին մոռցեր ես, մարմնոյդ յօժարութեանց գինեմուրութեամբն ուշաթափ եղած եւ կրիցդ ծուխովն աչքերդ մթնցած բոլորովին ճամբադ կորսնցուցեր ես, ու դէպ ի երջանկութեան առաքինութեան դրախտն եւ այգին երթալու տեղ՝ Նուսբէտախինն էշուն նման դարձեալ ետ ետ երթալով դէպ ի քու մարմնոյդ մոլի յօժարութեանց տունը դառնալու վերայ ես, (1) որ Հայաստանցւոյն ըսածին պէս էլմ էն

(1) Նուսբէտախին հօճան օր մը էշուն վերայ հեծած ուրախութեամբ այգին դացած ժամանակը, կէս ճամբուն վերայ էշն յամառելով կլենայ, հօճան սաստիկ կերպով բարխանալով իւր ձեռքի փայտով զարկած ատենը կսկսի ետէտ երթալ : Այն միջոցին հօճային բարեկամքն պատահելով հօճա այդ կերպով դէպ ի ուր բալով ըսած ժամանակնին, Նուսբէտախին ամաչելուն կըսէ ես

Արիօն էլմ էն Արիօն էս : (1) Այս խօսքերն մարմնոյն
անձնասիրութեանը սաստիկ կերպով դպչելով , խոժոռ
դիմօք տհաճութեամբ կպատասխանէ թէ , փոխարէն իմ
այսչափ բարեգործութեանցս գովութիւն եւ վարձուց
յոյսեր տալու ինչո՞ւ համար զիս պախարակելով կյու
սահառօնեցնես : Հոգին կըսէ թէ այնպէս չէ բարեկամ , իմ
դիտաւորութիւնս քեզի յուսահատեցնել չէ , այլ քու
պակասութիւնքդ բացատրելով եւ յուցնելով զքեզ ա
ւելի լուսաւոր եւ ընտիր ճամբու մէջ դնել է : Ըստ ո
րում

Առաջին . դիտաւորութիւնդ թէ եւ ուղիղ է , որ ազ
դիդ բարեբարել կուզես , բայց ոչ կերպը գիտես եւ ոչ
ալ զործելու կարողութիւնն ունիս , վասն զի ազդը նախա
տեղովդ կկարծես թէ զանի ուղղելու միակ միջոցը գտեր
դէպ ի այդին կերթամ էշն ալ դեպ ի տուն կվերադառնայ :

(1) Ի՞նչո՞ր Հայաստանցիք մանաւանդ յապուրական նահանգիս
ազգայինքն , քաղաքավարութեան վերայ մեծ սէր ունին . ինչպէս
որ իւրեանց վարմունքէն ալ յայտնի է , ուստի ժամանակաւ սոյն
նահանգիս Գրիգոր անուամբ գիւղացիներէն մէկն , աստէն մը
Ա . Պօլսոյ մէջ մնալով իւր հայրենիքն վերադառնալէն ետեւ ,
իւր գիւղակիցքն ամէն մէկ կերպով զանի քաղաքակրթութեան կը
կարծեն , եւ իւր գալուստն շնորհաւորելով բոլորտիքը շարուած
հետաքրքրութեամբ իր վարմունքն կգիտեն կտեսնան որ , իւր
առաջին դաժան բնաւորութիւնը երբէք չէ փոխած , ոչ քաղց
րութիւն մը ունի եւ ոչ մարգավարութիւն , միմեանց դատ
նալով կըսեն , թէ էլ՞ էն Արիօն էլ՞ էն Արիօն է . այսինքն դարձ
եալ նոյն Գրիգորն է դարձեալ նոյն Գրիգորն է : Ըսկայ քա
ղաքիս եւ նահանգիս մէջ առած եղած է որ առձկերէն (էսկի
Համամ Էսկի դաս) աստմէն տեղը կգործածուի :

ես, բայց իմաստուն հեղինակին մեղուն ըսածին պէս, չես գիտեր որ մեկու մը պատուոյն (խաթրին) դպչելէդ ետեւ, անոր մտաց մէջ ճշմարտութիւնը չես կրնար մտցընել, այդ եթէ ոչ ազգատեցութիւն բայց ազգասիրութիւն ալ չէ, եւ ասիկայ հին դրութենէն տարբեր նոր յառաջադիմութիւն մը ստացած լինելու նշան չէ:

Երկրորդ, երբոր ազգին որ եւ իցէ կերպով բարերարութիւն մը ընես, կուգես որ քու քնքուշ փառասիրութիւնդ քրտեն շողոքորդեն ու մինչեւ յերկինս բարձրացնելով կուգի պէտք պաշտեն, ապա թէ ոչ նոյն ընելու բարիքներէդ ետ կ'քաշուիս: Այդ կերպով ալ քուկին էրեկուան պախարակած յանդգնութեամբ դատած ու դատապարտած մարդկանցդ մոլորութեանը որոգայթին մէջ իյնալով, դուն ալ նոցա նման պախարակուելու եւ գատուելու ենթակայ եղերս ես:

Երրորդ, չարամտութեամբ մէկը մեւսը կ'պախարակես ու կ'բամբասես, կ'արծեցնելով եւ թերեւս կ'արծելով ալ թէ ատիկայ ազգին բարւոյն եւ օգուին համար աշխատել ուղիէն կ'յառաջանայ, բայց ինչ է այդ վրէժխնդրութիւնը հայհոյութիւնը եւ բարկութիւնը, մածունը կիրին հետ խառնուեցաւ ամէն մարդ հեռուէն մածուն կ'կարծէ, բայց ուտողին սիրտը տակն ու վերայ կ'լինի, ազադակացդ ձայնէն ամէնուն գլուխը ճաթեցաւ: քու մոլի զրաբանութեանցդ ենթակայ եղող բարւոյն սիրտը յանկրաւ կոտրեցիր, չարին ալ աւելի զայրանալուն եւ իր մոլութեանց մէջ թերեւս ժամանակ մ'ալ մնալուն առիթ տուիր, այդ է քու ճշմարիտ ազգասիրութիւնդ, ատոր կրեն գինովի բանդալուշանք, խելքի խելապատակի ցնորում, ամբիժ ալդատեցութիւն, ներդաշնակաւոր

խայտառակութիւն, եւ ազգասիրութեան դիրտ (թու-
թու) որ նետուելէն եւ մարդկանց ոտքին տակը կոխ-
կուտուելէն զատ ուրիշ բանի չգար ։

Չորրորդ, ազգիդ ոչ ունեցած կարգին կանոնին վերայ
խնամով հոգ տանելով տեղեկութիւն մը ստացիր ես, եւ ոչ
ալ նորա ինչ կարգի կանոնի կարօտ լինելու մասին որո-
շում մը ընելու կարողութիւնն ունիս, կոյրերուն նման
փայտ մը ձեռքդ առած մէկին դըռնը պատուելով խենթ
արիւններն մեջէն թող ելլայ կըսես, միւսին աչքը հա-
նելով այնպէս աչք չլինիր թող նորա տեղ իմ աչքիս
նման աչք մը դնեն կըսես, միւսին ալ քիթը կկոտորես
շատ է մեծցեր թող քիչ մը պզտիկնայ կըսես, միւսին
ոտքը կկաղացնես թող ճամբան կանոնաւոր կերպով ու-
ղիդ քալէ կըսես ։ Եղբայր կուզես որ այդ քու բռնած
ընթացքդ կատարեալ յանկանոնութենէ անկրթութենէ
եւ չարակամութենէ քան թէ յազգասիրութենէ յա-
ռաջ եկած լինելն իմանաս, ինքզինքիդ հարցուր ան-
դամ մը թէ, եթէ քու աչքիդ թշնամի եւ ատելի ե-
րեւցածներն քեզի շատ պատիւներ ընէին եւ մեծամեծ
պարգեւներ նուիրէին, միթէ անոնց դէմ այդ պախա-
րակելի կերպովը պիտի վարուէիր քաւ լիցի ։ Ուրեմն
ասկէց պէտք է իմանաս որ, մի միայն այն է ճշմարիտ
եւ կատարեալ ազգասէրն, որ առաջ իւր հոգին սիրե-
լով ինքզինքը միշտ զգօնութեան զգալուութեան հեղու-
թեան խոնարհութեան բարեսրտութեան մէջ կրթելով եւ
իւր կրիցը վերայ իշխելով թաքաւորած է, այսպիսի ան-
ձի մը համար բացարձակ կերպով ամէնէն յետին տկա-
րամիտ մը անդամ կրնայ վճռել թէ, նա միայն դիտէ ա-
ռանց թերութեան եւ անանց որ եւ իցէ մէկու մը վը-

նասելու եւ մեղանջելու ըստ կամաց եւ տնօրէնութեան
Նախախնամութեան ազգին բարութեանը համար խօսիլ
գործել եւ վարձուց ակնկալութիւն ունենալ . ապա թէ
ոչ դուն ազգասէր չես, սոյն ճշմարտութեան անժխտելի
ապացոյց մ'է իմաստնոյն այն առածը որ կրսէ, թէ (Եւ
որ իւր չար է ոչ կարէ այլոց բարի առնել) :

Հինգերորդ, վերոյիշեալ առաքինութեանց միաբա-
նական սիրոյ եւ հետեւաբար ճշմարիտ ազգասիրութեան
հանդերձը չունիս, ըստ որում դուն Դիողինէս մը ձե-
ւացած, կամ շահախնդրութեան եւ տղայական ամօթա-
լի նախանձու, կամ հպարտութեան գոռողութեան եւ
անխորհրդապահութեան եւ կամ թէ վատութեան կա-
մապաշտութեան աղտոտ ոտքերով եւ պատռտած զգեստ-
ներով, անամօթաբար ազգային կանոնաւորեալ շքեղ եւ
պատուական սրահին մէջի կարպետներն կկոխկռտես կա-
պականես, եւ ազգային գործոց հանդիսին մէջ մէկը կա-
րող չէ որ եւ իցէ ազգօգուտ վճռի մը իմաստալից խօսքի
մը վերայ քեզի խորհուրդ հարցնել եւ գոհացուցիչ պա-
տասխան մը ստանալ, վասն զի այդ քու աղտոտ վար-
քովդ եւ մոլութեանցդ կրիւքն զգածեալ լինելովդ, այս
ամէն կանոնաց շքեղութեանց շատ հաւնեցայ, բայց նո-
ցա մէջ քու երեսէդ զատ ուրիշ աղտոտ տեղ չգտայ ը-
սելով լրբութեամբ վայրենաբար ատելութեան անար-
գութեան եւ նախանձու քարշելի թուքովդ երեսնին
կթուքնես, եւ այս ամէն կերպերով քաղաքավարու-
թեան եւ բարոյականութեան պահանջած կանոնաց հակա-
ռակ վարուելուդ համար, այն ատենը քու ազգէդ
բարեկամ եթէ առաքինութեան եւ միաբանական սիրոյ
հարսանաց ազգային համազգեստը չունէիր զիարդ մը-

տեր այսր յանդիմանութիւնն լսելու, դուն բոլորով
պապանձման անարգութեան որոգայթին մէջ կրօնութե
ութե կհալածութիւն նոյն հանդիմանին:

Արեւելեանք անձ մը այս մտութիւններէն որը որ ու
նի նէ, իւրաքանչիւրին համեմատ յիւր հոգիէն այս
խրատքն կրնայ լսել եւ հետզհետէ կրթութիւն, եւթէ ամե
նայն հլուութեամբ նորա ունկնդիր լինի եւ հնազանդի:

Եթէ ազգասիրական պարտաւորութեանց տգէտ երր
եւ տակաւին չկրթութե անձինք այսպիսի մեղադրանք ե
յանդիմանութեամբ կնաստատեն, ուրեմն ինչ լսելու է
եւ ինչ անուն տալու է իրօք ազգատեաց անձանց, ո
րոնք կամաւ կուրանալով իւրեանց վատութեամբն ազգ
վհատեցնելու եւ կործանելու կշտանան, եւ որովհետե
ւ այս եղած տեղը խաւար չկրնար լինել, յայտնի է որ այ
լուսաւորեալ դարուս մէջ անտարակոյս այն ազգատեաց
բնականաբար միշտ հալածեալ եւ անախտն պիտի մնան:
Ըստ սրտմ մի միայն ազգասիրութիւնն է որ մարդս ազ
նիւ եւ պատուական կընէ, եւ այս առաքինութիւնն ու
նեցողներն են որ նոյա այս բնույթով ձիրքն շնորհ
կզգան, որոց վերայէն մինչեւ ի մահ ոչ ոք կրնայ յափ
տակել. բայց ազգատեացն ազգութեան մէջ մեռեալ ան
հատ մըն է, որն որ ընկերութեան մէջ գրամազլու
դրած չլինելով, ձրիապէս անաշխատ անոր շահն վայել
ուող մուրացկանի մը պէս ազգին բարութիւններն կվա
յելէ, եւ ազգատեաց վարմունքներովն ալ նորա սիրտն
վիրաւորելով ու չարչարելով, այսպիսի ամբարշտական ա
պերաստութեամբ լեղւոյն հետ խնունուած քացախն ալ
ջուրի տեղ խմցնելու ջանքեր կընէ:

Մնայեալն որիւն անգամ

ԹԵ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՇԻՆՈՒԱԾՈՅ ՏԱՆԻՔՆԵՐՆ ԻՆՉՈՒ-
ՀՈՂՈՎ ՃԱԾԿՈՒԱԾ ԵՆ ԵՒ ԹԵ ԱՆՈՐ ՏԵՂ ԿՂՄԻՆՏԻ
ԳՈՐԾԱԾՈՒԻ ԻՆՉ ՕԳՈՒՏՆԵՐ ԿՅԱՌԱՋԱՆԱՆ (1) :

Քիչ մ'ալ քննեմք տեսնամք, թէ ինչ է այժմեան
հին գրութեամբ հողով ծածկեալ տանիքներէն յառաջ
եկած վնասներն, եւ պարապ տեղը եղած աւելորդ ծախ-
քերն ու դժուարութիւքն :

Մէյ մը որ, ձեան եւ անձրեւին ջուրն, երբեմն տա-
նիքներուն եզերքէն եւ մանաւանդ շատ ժամանակ
կանգնաչափ երկարութիւն ունեցող ագուգայից արմա-
տէն շէնքին պատերուն վերայ վազելով, զանոնք վերէն
ի վար կիկթտեցնեն, հետեւաբար պատը կճաթի ու կո-
չընչանայ, եւ մանաւանդ եթէ աղիւսներն ալ վարպետու-
թեամբ շինուած չեն կամ քարերն աղէկ շարուած չեն,
աւելի շատ ըսելով քսան տարիէն ետեւ նոյն պատն
ոչ թէ վրայէն նորոգելու՝ այլ քակելու ու նորէն շինե-
լու հարկ կ'լինի. բայց կարելի է որ ոմանք մեր այս խօս-
քին դէմ ըսեն թէ քաղաքիս մէջ աղիւսաշէն կամ քա-
րաշէն երկու հարիւր տարուան տուն կայ, եթէ այդ-
պէս է ինչո՞ւ համար մինչեւ ցայժմ չէ փլած : Այդ ա-
պացուցին կհարցնեմք թէ երկու հարիւր տարի է ի վեր
այն տանը նորոգութեանը համար արդեօք որչափ եւ քա-
նի քանի անգամ մեծամեծ գումարներ ծախք եղեր է,
որն որ նորոգուելով նորոգուելով ամբողջ շէնքն հետըզ-
հեռէ հնակարկատ Ահմէտին թանձրացեալ կոշտ կօշիկը

(1) Տե՛ս թիւ 5 • Երես 153 :

դարձեր է, եւ որուն նորութեան բազմապատիկ գնովն վրան ծախք եղեր է, ասոր ապացոյց մը չէ՝ այն որ տասը քսան տարիէ ի վեր առանց բնակչի եւ խնամոց երեսի վերայ ձգուած շէնքերն այսօրուան օրս բոլորովին կործաներ են :

Երկրորդ երեք տարին կամ թէ տեղ տեղ չորս հինգ տարին անգամ մը տանիքին վերայ յարգախառն հողով ծեփել տալու կամ թէ տափանով ձեծել տալով նորոգել տալու համար ծախք կլինի, ի վերայ այսր ամենայնի ջուրն քիչ ժամանակէն ետեւ ոչ թէ միայն պատերուն այլև գլանաձեւ գերանաց վերայ եւս վազելով հեռոցհեռէ կվթտեցնէ, որոնք ժամանակէ մը ետքը փոխելու հարկ կլինի :

Երրորդ ձմեռն ձիւն սրբերն վարձքով մեկու մը յանձնելու կարօտելէն զատ, նորա վերայ հսկողութիւն պիտի ընէ որ ժամանակին իւր պաշտօնն կատարէ. եւ կամ թէ տանը տերն այն սաստիկ ցուրտէն տանջուելով պիտի սրբէ, եւ այս դժուարութեամբ հանդերձ միանգամայն մեծ զգուշութիւն պիտի ընէ որ փողոցին մէջէն անցնող դարձողներուն գլխուն վերայ չթափի, որ երբեմն զիպուածով կպատահի որոց մեծ նեղութիւն կուտայ : Ասկէց զատ փողոցներուն մէջ ձեանց կոյտեր ու հազարաւոր բլուրներ կազմուելով, ելեւէջներն հասարակութեան մեծ դժուարութիւն կպատճառեն : Այլ յապէս կզմինտր շինելով այս ամէն վնասներն եւ անպատեհութիւնքն կվերնան :

Արնայ լինել որ ձեռնհաս անձինք եւ կամ թէ քանի մը հոգի ընկերութիւն մը կազմուելով, ասոր գործադրութեանը ջանք ընեն : Արեւի է որ ոմանք այս մեր քաճներուն չհամոզուելով, անյաջողութիւն եւ վտանգ

եր երեւակայելով , իւրեանց տանը տանեաց վերայ լինելու չվստահին , գոնէ անբնակ շէնքի մը վերայ շինելով թող փորձեն որ քիչ ծախքով կրնայ լինել . հարկ է ըսել որ ասով հասարակաց օրինակ լինելով , ամենուէն օգտին եւ գիւրուածեան սկզբնապատճառ կլինին :

Յ . Ս . Կ . Գալիական .
Սիւստէն Ս . Լըժւոյն :

ԹԵՆՈՐԶԱՓ ԿԱՐԵԻՈՐ ԵՎ ԱՆԱՅ ԾՈՎՈՒՆ ՎԵՐԱՅ
ՀՈԳԵՆԱԻ ՄԸ ՀԻՆՈՒԻՆ :

Վանայ ծովը ըստ աշխարհագրաց աշխարհիս մէջի եղած լիճերէն ամէնէն մեծն է , որուն թէ ընդարձակութեանը՝ թէ բոլորտիքը քաղաքներով եւ գիւղերով զարդարուած լինելուն եւ թէ բազմաթիւ գետեր ու վտակներ մէջը վազելուն համար , աւելի ծով անուանել արժան է քան թէ լիճ . ուրեմն ասիկայ աշխարհիս մէջի եղած ծովերուն ամենէն փոքրիկն եւ անոնց ձագն է , որն որ բաւական ժամանակէ ի վեր է հետզհետէ առատանալով ընդարձակելու վերայ է , որուն վերայօք ուրիշ աստեն պիտի խօսիմք :

Հոգեմաւ շինուելու կարեւորութիւնն պւելի բացայայտ կերպով հասկցնելու համար , թէ այժմեան նաւուց վիճակին եւ նոցա տեղէ տեղ փոխադրած վաճառաց վերայ , եւ թէ ծովին եղերքը եւ նորա մօտ քաղաքաց եւ գիւղից եւ նոցա ունեցած բերոց վերայ տեղեկութիւն մը տալ հարկ է , որոնք միմեանց հետ սերտ կապակցութիւն եւ յարաբերութիւն ունին :

Այս հին աշխարհին հին ծովուն վերայ ըստ հին սո-
 վորութեան քանի մը հատ նաւեր կան, որոնք Ս. Պօլսոյ
 չեֆիրմէներուն ճիշտ նմանն է, ասոնց շինող թէ ճատարա-
 պետքն եւ թէ նաւապետներն Հայոց ազգէն են : Այս
 սաստիկ աղի ծովուն ալիքներն թէ եւ փոքր են, բայց
 կըսուի թէ իւրեանց ուժգին հարուածներովն նաւերն
 մեծ վտանգի ենթակայ կընեն, եւ ապառաժներէն աւելի
 ծանծաղ տեղեր շատ լինելուն համար, շատ ժամանակ
 նոցա վերայ կձգեն, նաւերն մակոյլ ալ չուենհալնուն
 պատճառաւ նաւարարաց կեանքն բոլորովին վտանգի մէջ
 կ'ընայ : Բայտ պատմութեան բնակչաց ժամանակ ժամանակ
 նաւաբնկութիւններ ալ եղած եւ շատերն խղրուած են,
 վասն որոյ նահանգիս բնակիչքն տոյն անթաղ գերեզմանաց
 (մեզաոսրցներուն) ապահով երթեւեկութեան վերայ
 վստահութիւն չուենհալնուն եւ վարժուած չլինելուն
 համար, հետեւաբար ծովէն վախնալով փոխանակ մէկ
 օրէն իւրեանց տեղն հասնելու, հինգ վեց օր ցամաքէն
 երթալով աշխատութիւն կըլու եւ ժամանակ կորսքն
 ցընելու սիրով յանձնառու կ'ընին :

Նաւաւարներն օգերուն փոփոխութեանց եւ փոթոր-
 կաց նշաններուն միշտ փորձ եւ վարժուած լինելով, մին-
 չեւ որ օդին պարզութեան վերայ վստահութիւն չուեն-
 նան չեն նաւեր : Սոյն նաւերէն բմանք նաւապետաց եւ
 ոմոնք մասնաւոր անձանց սեփականութիւնքն են : Ա-
 սոնց գլխաւոր նաւահանգստից մէկն Վանէն ժամու մը
 չափ հեռաւորութիւն ունեցող ծովեզերեայ Աւանց գիւ-
 ղըն, միւսն ալ ծովուն արեւմտեան կողմի ծովեզերեայ
 Դատուան գիւղն է : Աղթամար լիմ եւ Վտուց կղզեայ
 վանքերն ալ նաւեր ունին :

Սոյն նաւուց տեղէ տեղ փոխադրած վաճառաց տե-
սակներն են, ցորեն, գարի եւ ուրիշ արմաթիք, փայտ,
ածուխ, չամիչ եւ այլն:

Ծովեզերեայ քաղաքներն եւ գիւղաքաղաքներն են
խրաթ, Արծկէ, Արճէշ, Գաւառն, (1) Բերկըրի, որ ծովէն
երեք ժամու չափ հեռաւորութիւն ունի. Մուշ, ծովէն
երկու օրուան ճամբայ. հեռու է. Բաղէշ ծովեզերեայ
Դատուան գիւղէն չորս ժամու չափ հեռաւորութիւն ու-
նի, այս եռօքինը վանայ Ասորնոյ Մշոյ Սղերտու Տիդ-
րանկերտի եւ այլն քաղաքաց հետ վաճառականական
յարաբերութիւններ ունի, որուն համար իր տեղն պիտի
խօսիմք. Սոցա ամէնէն ելած բերքերն են, ցորեն, գարի
եւ ուրիշ արմաթիք, զանազան տեսակ պտուղներ չամիչ,
խաղող, օղի, ըռուպ, (փէքմէզ) գազպէ, մեղր, խէժ,
կտաւ, ծխախոտ, փուրթ, երկաթ, փայտ եւ այլն:

Թէ որ շոգէնաւ մը լինի, սոցա ամէնն մանաւանդ
վան եւ Բաղէշ քաղաքներն ամենայն դիւրութեամբ մի-
մեանց հետ յարաբերութիւն կունենան: Արեւի է որ ո-
մանք ըսեն թէ այժմ կարաւանաց երթեւեկութիւնն եւ
վաճառաց փոխադրութիւնն միթէ խաբանուած է. ար-
դարեւ խաբանուած չէ, բայց քանի մը պատճառաց հա-
մար մեծ տարբերութիւններ կան: Առաջին, խորրօք բորդ
ճանապարհաց մէջ երթեւեկելէն բաւական դժուարու-
թիւններ ունի: Երկրորդ, վաճառքն ցամաքէն տանելուն
աւելի ծախք կերթայ քան թէ նաւով փոխադրածին:
Երրորդ, ինչպէս որ վերն ըսինք ամեն մարդ տոյն

(1) Շատն առատանալէն ի վեր, համանուն Արճէշ քաղաքին
բոլորովին ջուրն պատած լինելով մէջի բնակիչներն ցրուեր են,
որուն վերայ ուրիշ տեղ պիտի խօսիմք:

նաւուց ապահով ելթեւեկութեան մասին վստահութիւն
 չունին : Չորրորդ , դիցուք թէ մէկն Վանէն իւր վաճառ-
 քըն նաւով դէպ ի Դատուան ճամբու դրաւ , որն որ մէկ
 կամ երկու օրէն կհասնի եւ շատ ժամանակ շուտով կվե-
 րադառնայ իւր տեղն : Խղճալի վաճառականն Դատ-
 ուան գիւղին մէջ մէկը չունի որ նաւովարն զվաճառքն
 նորա պաշտպանութեանը յանձնէ , ըստ որում ինքն ցա-
 մաքէն հաղիւ երեք չորս օրէն կհասնի : որ անկից տանի
 ի Բաղէշ ի Մո-շ կամ ի Սարին : շինգերըրդ Վանայ
 վաճառականն երբոր ի Բաղէշ իւր ընկերոջը նամակ մը
 գրէ , թէ սոյն միջոցին այս ինչ վաճառքն շատ կփնտրու-
 ուի անմիջապէս այսչափ բեռ խրկէ : Ատեսնաս որ նամակը
 խրկելու համար ամէնէն առաջ իր առուտուրին օգտա-
 կար ժամերն կորսնցնելով շաբաթներով եւ երբեմն ալ ա-
 միսներով ճամբորդ մը կփնտռէ , բարեբաղդութեամբ
 դիցուք թէ շուտով մէկը գտաւ եւ նամակը ի Բաղէշ
 ընկերոջը Պ . Սողոմոնին ձեռքը հասուց , ինչ եւ իցէ
 այն ալ ի յերկրի եղած վաճառքներն իւր ճարտարու-
 թեամբն քննելով թէ ընտիրն եւ թէ միանգամայն աժանն
 գնեց , բայց ինչ օգուտ որ գերկինս քննելու եւ ինչ հոգ
 փշելիքն եւ չփշելիքն իմանալու կարողութիւնը չունի
 որ , գուշակէ թէ վաճառաբարձ նաւն քանի օրէն ետեւ
 նաւարկելու յարմար եղանակ մը գտնայ եւ անվտանգ
 կերպով իր տեղն պիտի հասնի , վերջապէս եղաւ որ ողոր-
 մելի նաւն քսան օրէն գնաց ի Վան եւ ապրանքն իր
 տիրոջն հասուց : Խղճալին զանի փափաքանօք փնտոող-
 ներուն կտանի որ վաճառէ , կտեսնայ որ անոնք ալ աղա-
 յութիւնը ձեռք առեր վեհանձնութեամբ մը ինչ է եղ-
 բայր մենք այդ ապրանքը գնեցինքն ալ ծախեցինքնալ

այժմ մեզի պետքը չէ կրսեն ու կճամբեն . ան ալ տըրտմութեամբ խանութին մէջի մնացական ապրանսաց կարգին մէջ զետեղելէն ետեւ մինչեւ տարի մը ամէն օր վրան նայելով կսկսի կեանք ընել , եւ դժբաղդութեամբ ան ալ ապառիկ (վերէսիյէ) առնուած լինելով թէ որ պարտաւէրն ստակն պահանջէ նէ այն ատենը կսկսի կեանք ի վերայ կենաց : Աւելի ճշմարիտ ըսելով թէ որ բաղդն յաջողէ եւ առանց այս ամէն ձախտութիւններն պատահելու ապրանքն շահով ծախէնէ , պետք է գիտնալ որ բարձր աշտարակէ մը վար ինկողի մը հազարէն մէկին անվնաս ազատելուն չափ սքանչելիք մը կլինի :

Հարկ չէ ըսել որ շոգենաւ մը այս ամէն դժուարութիւններն եւ արգելքներն բոլորովին վերցնելէն զատ , հասարակաց ալ ուրիշ շատ օգուտներ պիտի ընծայէ . ինչպէս , Վարինէն Բարէշէն Մուշէն եւ այլն քաղաքներէն եւ գիւղերէն զէպ ի վան եկող կարաւաններն եւ ճանապարհորդներն , որ միշտ անպակաս են , ի Ղատուան եւ ուրիշ յարմար տեղեր շինուած նաւահանգիստներն հասնելով , փոխանակ հինգ վեց օր ծովին բոլորովին քալելու աշխատութիւնն կրելու եւ ժամանակ կորսնցընելու , իւրեանց բեռներովն հանդերձ շոգենաւը մտնելով քանի մը ժամէն ամենայն հանգստութեամբ եւ ապահովութեամբ կհասնին ի վան . որոնք ճանապարհին հինգ օրուան մէջի եղած աւելորդ ծախքերէն ալ ազատ կը մնան փոքրիկ գումար մը միայն շոգենաւին վճարելով :

Յայտնի է որ շոգենաւին թէ ճանապարհորդաց եւ թէ այնչափ քաղաքաց բնակչաց ամբաւ օգուտներ եւ գիւլութիւններ ընծայելէն յառաջ եկած յաճախորդաց

բաղմուծեանը պատճառաւ անտարակոյս շոգեհաւին տէրն
ալ շատ ստակ պիտի շահի, այնպէս որ կրնամք ըսել թէ
քիչ միջոցէն մէկ հատն բաւական չլինելով, ուրիշ մէկ
երկու հատ ալ շինել պէտք պիտի լինի. որք ոչ թէ մի-
այն ճանապարհորդ եւ բեռ տանելու, այլ եւ վաճառա-
բարձ առադաստաւոր նաւերն իւրեանց ետեւէն քաշե-
լով փոխադրութիւններ ընելու ալ կգործածուին: Եւ
այն ժամանակն ի հարկէ ծովեզերքներն շատ տեղեր թէ
կանոնաւոր քարաշէն կամ փայտաշէն նաւամատոյցներ եւ
թէ միանգամայն նոցա քովն ալ կարաւանաւորներ կամ
պանդոկք պիտի շինուին, ասոր ալ բաւական մեծ շու-
հու աղբիւր մը լինելուն տարակոյս չկայ:

Եթէ չեմք սխալիր ըսելու, այս ամեն գոյացած եկա-
մուտներովն հինգ տարուան մէջ թէ շոգեհաւին եւ թէ
պանդոկաց շինութեանց բոլոր ծախքերն կելլան: Եւ
արդարեւ այն ատենն Վասպուրական նահանգն, հիմակ-
ուանէն բազմապատիկ աւելի տէրութեան վաճառակա-
նութեամբ եւ հարստութեամբ ծաղկեալ նահանգներէն
մէկն պիտի լինի, եւ հետեւաբար անշուշտ նորա գանձուն
ալ մեծ օգուտներ պիտի ընծայէ:

Մնայեալն յաջորդ թերթին 1 թոմս:

ԳԱՐՆԱՆ ԾԱՂԻԿ

Գարնան ծաղիկ հայ սրանը,
Ահա դարունն է հասել.
Սիրոյ փթիթ ձեր կոկոնն,

Բացէք պարզէք անվեհեր ,
Հերիքասցեն ալ քնել :

Սրբէք ցօղուտ ձեր աչերն ,
Լըցէք սիրով ձեր սիրտերն .
Ջի ցուրտ գիշերն է փախչել ,
Ծերմ արշալոյսն է ծագել :

Իմ սէր արփին արդ ի վառ ,
Վեր թուփերնուդ թռչլտի .
Ակն անքթիթ ի ձեր փրթիթ ,
Յառեալ դիտէր զմայլմամբ .
Իբր վայելուչ գահ ոսկի ,
Հանգիստ առնուլ փափաքի :

Սահման կանոն հասաւ ձեզ ,
Շուր յորդառատ անխնայ .
Ձեր արմատին բաշխեալ գայ ,
Ասէք հայոց մշակին .
Թող բահն առնէ վեր թեւին ,
Վարէ , կակղէ ձեր կորդ հողն ,
Ի բաց խըլէ հին սէզերն .
Սուրբ ջուրն ցրուէ ձեր բոլորն :

Յանկ միութեան ընդ ձեր ծիւր .
Պաշտպանք հրգօրք են պատել ,
Արիք բացուէք չըկայ վախ .
Լերուք զուարթ եւ ուրախ :

Այլէն տերեւք փառաւոր ,

Չարբունսդ համակ են գրկել .
 բնաւ չկայ տեղ տղեղ ,
 Լոկ ծաղկելնիդ է պակսեր :

Խնամոց թեւերն Օսմանեան ,
 Ճիրանածին կայրութեան .
 Ձեզ հովանի մ'է պատրաստ ,
 Չձեզ սիրէ եւ գթայ :

Հայկայ հօր քաջ բազկին ,
 Տնկած ծաղկած բոյսերն էք .
 Թէ ջուր կուգէք դուք առատ ,
 Ահա ցուցի , խմէք արդ :

Երկինք Հայկայ տընկածներն ,
 Աճեցունել խոստացեր .
 Անցաւ ձմեռն այն տխուր ,
 Եկաւ հասաւ նոր գարուն :

Արիք բացէք ծաղիկնիդ ,
 Վարմիր թերթով ծոցերնիդ .
 Թող հանճարեայ հոտ անուշ ,
 Բուրէ , անցնի՛ն ամէն ուշի :

Սոխակաց խումբ շարուշար ,
 Սիրով ի ձեզ սիրահար ,
 Ոստէ իյոստ թռչբոխն ,
 Ձեր բացուելուն սպասեն ,

Դաշնակաւոր քնարներն ,
 Հնչեն , երգեն անդադար ,

Միշտ պար առեալ թախանձեն ,
Ասեն զարթիք մեր վարդեր :

Ահա աչերն մուսայից ,
Կուրցան այնչափ կալան վեր ,
Այն , ասելով երբ լինի ,
Բացուին ազնիւ մեր վարդերն .
Կարմիր սիրուն թաւ թերթերն ,
Երջանկու թեան նուիրեն .
Մեր սրտերուն եւ աչաց :

Արիք , զարդիք , հայ սիրտեր ,
Ուրախութեամբ ցնծացէք .
Բացէք , պարզէք ձեր թեւերն ,
Արշալոյսին տուք բարեւ :

Հրահատ Ս . Լ . Լ շաիրտ
Ժ . Ո . Ո արագայ :

ՈԳԻ ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ

Արդարեւ մարդս որ եւ իցէ բարութիւն մը կորսնցը-
նէն զկնի , նորա յարգը եւ ազնուութիւնն աւելի կըզ-
գայ ու հետեւաբար դարձեալ զայն ձեռք բերելու կը-
փափաքի ու կաշխատի , բայց ամիսոս որ շատ ժամանակ
մեր դաժան վարմունքներուն պատճառաւ ընտանութիւ
նորանցիկող թուռնի մը նման մեր ձեռքէն թուչեւէն եր-
թալէն ետեւ , մէյ մ'ալ զայն ետ դարձնելն շատ ատեն
անկարելի կ'լինի : Ահաւասիկ այսպիսի ցանկալի բարու-

Թիւններէն եւ երջանկութիւններէն մէկն է խաղաղութեան ոգին, այն անխռով հանգարտ վիճակն, որուն ազնիւ չնաշխարհիկ պտուղներն մարդս վայելելու ատենը նորա յարգն չճանչնալով, իւրեան թուլութեամբն, եւն հոգութեամբն զանազան տեսակ կրից հեշտութեամբ մոլելով եւ հետզհետէ անզգոյշ եւ անտանձ համարձակութիւն մը ստանալով, անակնունելի հակամիտութեամբ մը խռովութիւնն կզրկէ. եւ նոյն միջոցին ի սկզբան առանց օրինաւոր հարկեցուցիչ պատճառի եւ պարտաւորութեան յանձնապատանութեամբ՝ յանդգնաբար մոլի եւ ռանդով մը ինքզինքն պատերազմի մէջ նետող զինուորաց նման կսկսի պատերազմիլ զարնիլ զարնուիլ, որն որ իւր թշնամիներէն քանի մը վերք առնելէն զկնի հազիւ իւր կատաղութենէն կսթափի. եւ անկէց ետեւ կսկսի անտանելի ցաւօք հողին վերայ արիւնաթաթախ թաւազլոր իյնալ, վայերով եւ ողբերով երկիրն թնտացնել, եւ զղջալ քիչ մը առաջ ունեցած իւր խաղաղ եւ երջանիկ եւ առողջ կեանքն կորսնցնելուն համար, բայց ի՞նչ օգուտ շատ անազան եւ անօգուտ գըղջում մի է ասիկայ. եւ այսպէս ժամանակ մը թշուառութիւն կրելէն ետեւ, թէ որ բարեբաղդութեամբ չմեռնի ալ, կպատահի որ իւր առած վերքերն սաստիկ լինելով հաշմանդամ կմնայ. եւ աշխարհիս մէջ շինծու ոտքով եւ թեւով միշտ ամենայն նեղութեամբ ուրիշներուն օգնութեանը եւ գթութեանը կարօտ լինելով, հողին տակը թաղուող իւր մարմինէն կտրուած անդամին գերեզմանին վերայ ամէն օր կողբայ ու կարտասուէ:

Հայոց ազգն՝ իւր ազգութիւնն կազմակերպելէն ի վեր մինչեւ ցայսօր իւր կամապաշտ խստապարանոց եւ հա-

կառավարէր բնաւորութեամբն իւր կրէցն գերի լինելով, եւ հետեւաբար իւր խաղաղութիւնն կորսնցնելով, քանի՜ քանի անգամ այսպիսի փորձանաց մէջ ինկաւ ու դարձեալ կանգնեցաւ, եւ իբր թէ առողջացաւ, բայց ափսոս որ իւր ամէն մէկ իյնալու եւ կանգնելու ժամանակներն իւր ազգութեան կենդանութիւնն անվտանգ եւ ապահով կերպով պահելու զօրաւոր անդամներէն ամէն մէկ անգամին մէյ մէկ կտոր կորսնցուց, այսու ամենայնիւ խիստ ցաւօք սրտի կըսեմք, ափսոս որ դարձեալ չզգաստացաւ, վասն զի մինչեւ ցայժմ նոյն հակառակասէր խտապարանոց պախարակելի բնաւորութենէն մազի մը չափ ալ ետ կեցած չէ։ Եւ թէ որ այս փորձանքներն գլխէն անցած չլինելով՝ փորձառու ալ եղած չըլլնէր, բաւական էր որ պատմութեանց մէջ հին եւ նոր ազգաց խռովասիրութենէն յառաջ եկած հաշմանդամ եղածներուն եւ բոլորովին չարաչար կերպով սպանեալներուն արիւնաներկ պատկերներն եւ նկարագիրներն տեսնալով սոսկաբ, եւ զարհուրելով մէկէն ի մէկ ինքըզինքը զգաստուէ մէջ կըթելու մասին ամենամատ թուութենէն՝ անգութ վիշապէ եւ անողոքելի գազանէ փախչելու պէս փախչէր ու հեռանար։ Բայց դու եկ զարմանալին տես որ, չհեռանալէն զատ տղայի մը պէս ինքըզինքն մոռցած պատերազմին զաշտին մէջ նոյն մոլուէց հետ կխաղայ. գլտես թէ ազգակործան երկպառակուէց եւ խռովասիրութեանց սուրին կտրուեալութիւն կամ բըթութիւնն իւր անձին վերայ փորձելով եւ զոհուելով, բոլոր աշխարհի փորձառութեան եւ զգուշութեան նուէր մը ընծայելու եւ տեսարան մը ցուցնելու պատրաստուած է։

Ուրեմն, ով անձնանուէր ճշմարիտ ազգասէրք, ար-
 թուն կացէք հսկեցէք քաջ գիտնալով եւ կշռելով, որ
 այսպիսի անօրինակ դարն եւ մեր ազգային հիմակուան
 անօրինակ վիճակն, եւ մանաւանդ Նախախնամութիւնն
 ձեզմէ կպահանջէ, որ քաջ նախատես եւ սրահայեաց լի-
 նիք, եւ հետեւաբար խռովութեան լուցկիկի չափ վառ-
 ուած բոց մը տեսած ժամանակնիդ, սոսկալի հրկիզու-
 թեան մը առջեւն առնելու համար պատրաստուելու չափ
 ձեր բոլոր զօրութիւնն վրանիդ ժողուելով՝ ջանք եւ աշ-
 խատութիւն երբէք չխնայէք. մինչեւ որ զայն չմարէք
 եւ վրայէն միջոց մ'ալ չանցնի, մարած լինելուն չհա-
 ւատաք: Հաստատ կերպով հաւատացէք որ, որչափ որ
 դուք բոլոր զօրութեամբ եւ ամենայն գթութեամբ եւ
 կարեկցութեամբ ազգին որ եւ իցէ բարեկարգութեանը եւ
 յառաջագիւծութեանը համար աշխատիք, գիտնաք որ
 ազգին թշնամիքն ալ ձեզի հետ այնչափ ալ անխղճութեւն
 ազգատեցութեամբ սաստիկ կերպով պատերազմելու վերայ
 են. դիշերուան հանդարտ եւ խաղաղ լուութեան մէջ,
 ազգին սիրովն վառուած նորա օգտին համար միշտ բա-
 րերարելու կերպերուն վերայ ձեր խորհած ժամանակ-
 ներն, անոնք ալ նոյն միջոցին հակառակասիրութեամբ
 սոսկալի ճիւղաղ մը հրէշ մը դարձած, ազգին տունը քա-
 կելու համար այնպիսի գիւտեր հնարելու կըբաղին ու
 կ'մտածեն, որ սատանային անդամ մտքէն անցած չլինի:
 Բայց ձեզի գործակից եւ ձեր նողմն եղող ամենակարող
 Նախախնամութիւնն, նոցա անմոռութեանը եւ ամբարշ-
 տութեանը եւ իւրեանց կամակորութեամբն կորնչելուն
 վերայ կ'ծածաղի. ուրեմն դուք պէտքը չէ վհատիք, այլ նո-
 ցա զիմադրութիւններն աւելի ձեր արիւթեան եւ քա-

Չագործութեան առիթ մը տուած լինելուն համար աւելի խրախուսուելով պէտք է ուրախ լինիք . գիտնալով եւ յուսալով , որ ի շնորհս ձեր մտատանջութեան եւ ձեզի ազգային բնական բնաւորութիւն եղող երկայնամիտ համբերութեան եւ աշխատութեան մէջ ունեցած յարատեւութեան փոխաբէն , նոյն Ամենաբարեբարն ազգին մեծամեծ բարիք առատաձեռնէ պիտի եւ այնպիսի անկարծելի հրաշալի տնօրէնութիւններ կրնէ , ըրած է եւ կհաւատամք որ պիտի ընէ , որ թշնամիք ավի բերան պատանձեալ պիտի մնան , եւ իւր սուգն ուրախութեան պիտի փոխուի :

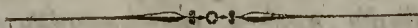
Ուրեմն գիտցէք որ ձեր օքնութիւնն սա պիտի լինի , մէյ մը որ պէտք է ազգին չափն ճանչնաք եւ ըստ այնմ գործէք : Երկրորդ , այն ազգասիրական գործոց պատերազմին մէջ խաղաղասիրութեան թիկնապահներ ստանաք , ու այն խումբն այնպիսի զգօն եւ զգաստ անձերէ պէտք է բաղկանան , որոնք իւրեանց ազգասիրութեամբ եւ մտաւորական աշխատութեամբն կարող միջոցներով ազգին խաղաղասիրական ոգին կրնան զարթուցանել եւ հետեւաբար ազգին թշնամիքն կորագլուխ ընել . միայն թէ ձեզմէ նոցա քաջալերութիւն եւ խրախույս մը պէտք է , գիտնալով որ նաւապետը ղեկավարին եւ ղեկավարն ալ նաւապետին միմեանց գործակցութեանը կարօտ են , եւ նաւն անվտանգ կերպով յառաջ տանելու համար միօրինակ արթնութիւն եւ կատարելութիւն պէտք է ունենան եւ միմեանց նմանութիւն ունենալով համամտութեամբ պէտք է անկեղծ սիրով զմիմեանս արդարացնեն , որ չարն ազգային գործոց պատերազմին մէջ մտնալէն ստակայ , ահաւասիկ այս է ճշմարիտ եւ կատարեալ յաղ-

Թուլթիւնն . միշտ իմաստութեամբ պէտք է վարուիք . լուսաւորեալ ազգաց ընտիր եւ բարի օրինակներն թէ եւ ազգին խիստ օգտակար եւ յարմար ալ թուի , պէտքը չ'ամենուռն ալ անխտիր հետեւիլ . այլ եւ ազգին չափն համեմատ այնպիսի ընթացք մը բռնել եւ հեղինակել , որ նոյն խկ ազգաց ալ նախանձելի եւ գովելի օրինակ մը լինի : Նաւի մը նպատակն ծովուն վերայ քալել մ'է , բայց գովելին եւ օգտակարն արագութեամբ քալելն է . ինչո՞ւ համար նաւ մը միւսէն աւելի արագութեամբ կ'քալէ , վասն զի ճարտարապետն աւելի պարզ աւելի իմաստութիւն եւ վարպետութեամբ շիներէ զայն :

Ճշմարիտ ազգասէրք , եթէ դուք ճշմարիտ ազգասէր էք , յիշեցէք թէ մեր նախնեաց հակառակասիրութիւնն ազգերնուս ո՞րչափ մեծամեծ վտանգից եւ կորստեանց պատճառ եղաւ , նոյն կորուստներուն ժամանակակից եւ զոյններուն ցաւն զգալով ու տրտմելով սթափեցէք . եւ անկէց զկնի ձեր խղճմտանաց խորհուրդ հարցանելով նորա անվրիպելի հրամաններէն մազի մը չափ ալ շեղելուն քզինքնուդ մի ներէք : Չեր թէ լուլթիւնն թէ մտածմունքն թէ գործքերն միշտ խաղաղութեան ոգին թող դոչէ ու աղաղակէ , յուսալով եւ ակնուհեւելով , որ նորա պարպելիչ բարերարն զայն շուտ պիտի խրկէ ձեր քովն , որով միանգամայն ձեր ամէն սրբազան ձեռնարկութիւնն ներն ալ պիտի պսակէ :

Մ . Պ . Գրիգորեան

Սիւնիոնի Պ . Լիւծուոյն :

ՏԵՍԱՐԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԻ ԱՇԽԱՐՀԱՅ

Բ Ա Ղ Ե Շ (1)

Քաղաքին մէջ չորս հատ շայոց քարաշէն եկեղեցիք
կան . Ա . Կարմրակ սք նշան , որն որ սք Կիրակոս ալ կըս-
ուի : Բ . սք Գէորգ : Գ . սք Սարգիս : Դ . շինգխորան :
Չորս հատ ալ վանքեր կան . Ա . Ամրոտլու վանք կամ
Ամրոտլայ սք Յովհաննէս : Բ . Խնդրակատար սք Աստ-
ուածածին : Գ . Ավետիս սք Աստուածածին : Դ . Գոմաց
սք Աստուածածին կամ Տատրաբնակ Աստուածածին :
Ամրոտլու վանքը քաղաքին Թաղին մէջն է , ուր տեղ
Առաջնորդը կնստի . բայց միւսներն քաղաքէն դուրս անոր
բոլորտիքն են , որոց վերայ իւրեանց տեղն պիտի խօ-
սիմք : Պօռայ սք Յօհան վանք մ'ալ կայ , որն որ քաղա-
քէն երկու ժամու չափ հեռաւորութիւն ունի :

Քաղաքին ձորին արեւելեան կողմի լեռան առջեւը ,
բարձր բլուրի մը գաղաթին վերայի բերդի նման երեւ-
ցած շէնքի մը աւերակներն , 30 տարւոյ չափ առաջ
քաղաքիս տիրող Շէրիֆ պէյին շինած ապարանքն է .
սորա տեղն աւելի բարձր լինելուն պատճառաւ , գրեթէ
քաղաքին յամէն կողմանց կերեւի :

Շուկան՝ երեք ձորոց կեդրոնը քիչ մը զէպ ի հարա-
ւային կողմը շինուած է , բերդին ալ կից է եւ նորա ա-
րեւելեան հարաւային կողմը կիսնայ : Քաղաքին բոլոր-

(1) Տես Թիւ 5 . երես 136 :

չեւ ցայսօր Կէրփիլան կըսուի, որ հայերէն զիտարան կը նշանակէ: Ըստ որում այս տեղը միշտ պահպաններն կեցած, հեռուէն եկող Թշնամեաց գալուստը զիտելով կհըսեն եղեր: Այս տեղէն բոլոր քաղաքը եւ մինչեւ Ռահվայ ըստած հովիտն ալ ըստ մասին կերեւայ: Այս լեռը գրեթէ բոլորն ալ գիր գրելու սեւ քարէ տախտակին հանքէն գոյացած է: Հայոց սբ Գէորգ եկեղեցին սոյն լեռան ստորոտը շինուած լինելուն համար, նորա անուամբն սբ Գէորգայ լեռ կըսեն: Քաղաքացիք կպատմեն թէ երբեմն տարի եղած է, որ սովորականէն դուրս ձիւն եկած ատենը, ուսին (1) լեռնէն յանկարծ բրդելով, իւր տակը եղած ճապուկոր ըստած Թաղին քանի մը տուներն ծածկելով կործաներ ու մէջի բնակիչքն ալ ըսպաններ է: Եթէ նոյն Թաղին բնակիչքն այն տեղէն ելելով քաղաքին միւս Թաղերն ցրուին արդարեւ մեծ խոհեմութիւն բրած կլինին:

Ճերմակ գեղին սեւ եւ կարմիր մարմարիտնի հանքեր կան, կըսուի թէ ոսկիի արծաթի հանքեր ալ կգտնուին. նաեւ ծծումբի առատ հանքեր կան. քաղաքին մէջ խնդրախտար սբ Աստուածածին վանքն երթալու ճամբուն վերայ ձորին մէջ տեղ մը կայ, որ ծծումբի գարշ հոտն գետնէն կըսրէ: Քաղցրահամ աղբիւրներն ալ այնչափ բազմաթիւ են որ ըստ մեծի մասին իւրաքանչիւր տանց

(1) Ուսի լուսածն՝ ձմեռ ատեն լեռանց վերի կողմերն ժողովուած ձիւնակոյաներն են, որոնք յանկարծ բրդելով սաստիկ արագութեամբ գէպ ի վար կղլորին, եւ այն տեղերն եղած թէ տուներն եւ թէ գիւղերն կիլլցնեն ու կծածկեն եւ բնակիչներն ալ կապանեն: Մոկէց յառաջ եկած հետաքրքրութեան արժանի եղելութեանց վրայօք յաջորդ թերթին մէջ պիտի խօսիմք:

մէջ մշտահոս բնական աղբիւրք կան : Թաղերուն եւ շուկային մէջ տեղ տեղ գտնուած երեւելի աղբիւրներն են , Լօռօրուաջօ . Հէրիֆ խանի եւ Մաթաշ աղայի աղբիւրք . Սէֆէր պէկենց ակներ , ուր տեղ բազմաթիւ աղբիւրներ կան , եւ այլն :

Խնդրակատար սբ Աստուածածին երթալու ճամբուն վերայ աղբիւր մը կայ , որուն ջուրն ճերմակ լաթն սևի կներկէ :

Սոյն քաղաքին մէջ գործուած ու կարմիր ներկով ներկուած կտաւին լէւ կըսուի . որոյ գոյնին կենդանութիւնն կարմիր թաւիշին (խառիֆէ) գոյնէն տարբերութիւն չունի . ասոր այս ազնիւ յատկութիւնն Հայաստանին այլ եւ այլ քաղաքաց մէջ հօշակուած եւ շատ քնդունելի լինելուն համար , վաճառականք միշտ հակերով այն տեղերն կտանին կվաճառեն : Տեղւոյն ներկարարքն որոնք բոլորն ալ հայ են , խրեանց ազգային բնական ճարտարութեամբն եւ հնարագիտութեամբն , արուեստական շատ փորձերով իմանալով կհաստատեն թէ , քաղաքին մէջ մի միայն մէկ աղբիւր մը կայ որն որ իրենք նոյն ներկին համար կգործածեն , կըտաւին այս աստիճան ազնիւ կարմրութիւն տուող յատկութիւնն նորա ջուրէն է , որ ուրիշ աղբիւրներն սոյն յատկութիւնը չունի կըսեն : Քաղաքին մէջէն անցնող վտակաց մէջ , գարնան ժամանակներն վանայ ծովուն Տառեխ ըսուած ձուկին տեսակէն կգտնուին , բայց անոր չափ համով չեն . քաղաքացիք երբեմն կբռնեն : Այս Տառեխ ըսուած ընտիր ձուկն , Վ . Պօլսոյ Գօլէօլ ըսուած ձուկին թղաչափ մեծութիւնն ունի :

Ալարուհախի :

ԳԱՐՈՒՆ ՀԱՏԱՍՏԱՆԻ

Կարօտ մանկութիւք հայ որդիք,
 Ձեզ նոր կուտամ աւետիք.
 Ելէք տեսէք թէ ի՞նչ է,
 Հարաւ շնչէ, ձրմեռն փախչի:

Գարունն եկել, ձեզ բարեւ:

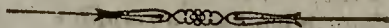
Ջուարթ յոգի, սիրտ ուրախ,
 Պատրաստ ելէք դէմ գարնանս.
 Ի՞նչ ծիծաղկոտ օր է այս,
 Տըխուր սըրտեր զմայլին արդ:
 Վարազայ սարին ծաղկունք
 Ի՞նչ խօրօտիկ փթթեցան.
 Բացուան թերթերն յեղերս ջրին.

Արեւուն դէմ կը ծիծաղին:
 Ջուարթ մանուկ, գնա քաղէ,
 Հայոց ծաղկանց փունջեր կապէ.
 Այն մանիշակն իմ անուշակ,
 Եւ գինեւրբուկըն կապուտակ,
 Թող հոտոտեն հայրենասէրքն,
 Ազգին սիրոյն անձնանուէրքն:
 Ահա գարունն բաց է մեզ արդ,
 Արօր ձեռին մաճակալին,
 Հերկէ զերկիրն, փրխրէ զկորդ հողն,
 Յանէ յակօսն զյորեան զգարին:
 Եզներն սիրով հպատակեալ,

Հոռտով մտնեն խարօրին տակ .
 Սերգէ մըշակն եզան համար ,
 Հոռտ լրանայ այն վարած արտն :
 Հեռուանց եկաւ ուղեւոր մի ,
 Բարեւ տուաւ երկրագործին .
 Արդիւնաւոր լինի , ասաց ,
 Հատ օրհնութիւն , այն տեղ կարդաց :
 Խոնարհաբար հայ երկրագործն .
 Բարեւն առաւ դիմացն երաւ ,
 Իւր մախաղէն հացերն հանաւ ,
 Մածնի ամանն ալ քովն դրաւ .
 Հայոց երկրի ճաշիկն է այս ,
 Որն որ կերան առաւօտեան .
 Հնորհակալիք տուին միմեանց :
 Մածըն մնաց երկրագործին ,
 Ուղին ընդ առաջ ուղեւորին :

Ձեր երկրագործն է քրտնաշխատ ,
 Սորա երեսն տխուր տրտմած .
 Որոյ սփոփիչ դուք էք , ո՞վ Հայք .
 Տխուր սրտին ջուր տուէք յաղ .
 Թող զովանայ փառաւորուի ,
 Թող զօրանայ հայ հիւրասէրն :

Ո՛ր Թանէս Ո՛ր արդապետ
 Սիւստէն Ո՛ր Երժույն :

ՅԱՆՎ ՆԻԻԹՈՅ

Յառաջաբան Վասպուրական Արծուոյն առ իւր ըն- թերցողս :	1
Ուղերձ առ պատուական հայ երիտասարդ ուսումնա- սէր Պ. Արտաշէս իշխանեաց սիրելի ընկերն իմ :	6
Սկսենք մեր գործը նորէն սկսենք :	9
Մեռած սրտերուն կենդանութիւն տուողն ազ- գային պատմութիւնն է միայն :	20
Գիշեր ի Հայոց ձոր գրոհ Հայկայ :	25
Հայեր . սիրենք զիրար :	31
Հանելուկ :	32
Եկէք Հայ եղբարք սրտերնիս իրարու տանք :	33
Հայրենասէր եւ փառասէր :	41
Հանդէս հակառակութեանց, Հայոց գրաբառ եւ աշխարհաբառ լեզուաց :	51
Արձագանք հայրենեաց աւերակներէից առ Հայս :	61
Շինական Հայոց կեանքն ի Հայաստան թշուառ նը- կարագրութիւն :	65
Բողոք մօրս մերոյ Հայաստանի առ սուրբ Լուսա- ւորիչն եւ առ Հայկ Նահապետ :	94
Հանելուկ :	96
Սիւնեաց աշխարհ եւ Շուշի քաղաք :	97
Թէ ինչպէս պէտք է քիչ ժամանակի մեջ քաջ դաս- տիարակներ պատրաստել :	108
Հարց պատասխանիք ի վերայ այլ եւ այլ նիւթոց :	124
Ճանօթութիւն :	126
Հեռաւոր ոտքի ձայներն մօտէն լսել :	128
Վանեցոց առածներ :	

Հրաշալի փախուստ Պետրոսի ի բանտէն :	129
Օրորան հայրենի :	133
Բաղէշ :	136—185
Բերդ բաղլիշոյ :	142
Բանաստեղծութիւն :	146
Խորհրդածութիւն ի վերայ ազգային բանաստեղծութեանց :	150
Թէ Հայաստանի շինուածոց տանիքներն ինչո՞ւ հողով ծածկուած են եւ թէ անոր տեղ կղմինտր գործածուի ինչ օգուտներ կ'առաջանան :	153—169
Աստղաբաշխ տղայի մը գտած նոր մոլորակը :	160
Խրատք հոգւոյն առ մարմինն :	161
Թէ որչափ կարեւոր է վանայ ծովուն վերայ շոգե՛նաւ մը շինուիլն :	171
Գարնան ծաղիկ :	176
Ոգի խաղաղութեան :	179
Գարուն Հայաստանի :	189

ԵՆՁՆԵՆՈՒԷՐ
ԳՈՐԾԵԿԵԼՅՔ ԲՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՈՒՆԵ՝ Պ՝ ՍԿՐԻՔ Տ՝ Ետովան :

ՍՈՒՇ՝ Եզնիկ Ո՛ շարգապետ Սերաստացի Ի Սուրբ Կարապետ :

ԿԵՐԵ՝ Եղայ Սարգիս Սրգոյեան Ո՛ անեցի :

ՏՐԵՊՈՒՅՐԵ՝ Պ՝ Ստեփան Ս՝ Յակոբեանց :

Կ՝ ՊՈՒԴՍ՝ Գրալաճառ Պ՝ Յարութիւն Սարգարեան :

ՏՓԻՍՍ՝ Պ՝ Համբարձում Լինթիճեանց հրատարակիչ ԿԼ՝
ռուսի Հայոց աշխարհի պատուական ամսագրոյն ԵԼ Պ՝
Գարեգին Սուրատեանց :

ԳԵՆՁԵԿ՝ Պ՝ Ներսէս Տ՝ Ներսէսեանց :

ԳԵՐԵՐԵՂ՝ Բնթերցասիրաց Թանգարան :

ԵՂԵՐԵՆԵՐԵՊՈՒ՝ Տ՝ Յովսէփ քահանայ :

ՄՐ ՊԵՅԵՕԻՏ՝ Եղայ Բարսեղ Երծրունեանց :

ԵՐԵՒԵ՝ Պ՝ Համբարձում Թադէոսեան :

ՆԵՆՃԵՒԵ՝ Ս՝ ՍԿՐԻՔ Թոնեան :

ՈՒՆԵ՝ ԵԳՈՒԴՍ՝ Գասպար Եսլանեանց :

ՆԵՐՔԻ՝ — Ուսումնասէր Տ՝ Յակոբ Բահանայ Տ՝
Ենդրէասեանց :

ԴԵՂ՝ ԲԵԺ՝ Պ՝ Սատթէոս Նազարեանց Դարապաղցի
Ո՛ աճառական :

ՍԵՂՍԵՍ՝ Եղայ Պատալ Երզումանեան :

ԲՈՎԱՆԴԱՍՈՒԹԻՒՆ ՆԻՒԹՈՅ :

Խրատք հոգւոյն առ մարմինն :	161
Թէ Հայաստանի շինուածոց տանիքներն ինչո՞ւ հոգով ծածկուած են եւ թէ անոր տեղ կղմինոր գործածուի ի՞նչ օգուտներ կյառաջանան :	169
Թէ որչափ կարեւոր է վանայ ծովուն վերայ շո- ղենաւ մը շինուիլն :	171
Գարնան ծաղիկ :	176
Ողի խաղաղութեան :	179
Բաղէշ :	185
Գարուն Հայաստանի :	189

ԳԻՆ ՏԱՐԵՎԱՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՍԱՆԽԻԿ
 Ի Վան , ' Բաղէշ , ' Թո-շ , ' Եւաբէն , Երիւ-ս , ' Կէ-
 ասն շո-րո-շնոց արծաթ Մէճիփիէ .
 Իսկ Ս . Պօլիս է- Տաճկաստանի ո-րիշ ասպաները երե-
 արծաթ ասն շո-րո-շնոց Մէճիփիէ :
 Ի Ռո-սաստան է- Ի Պարսկաստան չորս արծաթ Մանիէ-
 Ճանապարհին Ժախը Խաթաբէրը պիտի վճարէ :